

29. APRIL 1962

Et samfunn kan ikke styres uten plan

Før siste verdenskrig var det ingen som visste hva et nasjonalbudsjett var for noe. Regjeringen la fram statsbudsjettet som gav bildet av statens økonomiske forhold, men av hele samfunnets økonomi hadde man ikke noe bilde. Regjeringen Gerhardsen la fram det første nasjonalbudsjettet i 1947, og i 1948 det første langtidsprogrammet. Det var de første skritt på veien til å gjennomføre *planøkonomi* i Norge. I nasjonalbudsjettet gir regjeringen en fullstendig oversikt over den økonomiske utvikling i landet, setter opp de mål den tar sikte på i det kommende år, og de retningslinjer den vil følge for å nå disse mål. Et langtidsprogram — for fire år — er en videreføring av det årlige nasjonalbudsjett, et perspektiv og en planlegging for noen år framover. Det er for samfunnet det samme som en langsiktig produksjonsplan for en godt ledet bedrift. Både nasjonalbudsjettet og langtidsprogrammet ble møtt med motstand fra de borgerlige partier. De så regjeringens forslag til nasjonalbudsjett som opptakt til forsøk fra regjeringens side på å statsdirigere hele næringslivet og reagerte spontant.

I et foredrag i Studentersamfunnet i Bergen 21. oktober 1960 understreket statsminister Einar Gerhardsen den motstand det første nasjonalbudsjettet hadde møtt hos de borgerlige partier:

Høyres to ledende menn i finanskomitéen, Lindebrække og Stranger, skrev i sin innstilling i 1947: «Systemet bidrar til å undergrave avgjørende demokratiske rettigheter og grunnprinsipper. Statsdirigerer vi vårt næringsliv, fører det uvegerlig til å statsdirigere samfunnet for øvrig. Overfor den økonomiske maktkonsentrasjon svekkes den evne og vilje til fri opinionsytring og dermed fri opinionsdannelse som er en forutsetning for vårt politiske demokrati».

Venstres representanter, Bøyum og Utheim tok enda kraftigere i: «Og me held det ikkje politisk forsvarleg å setja vår folkevelferd, ja kanskje vårt økonomiske sjølstende på spel med ein so hasardiøs økonomisk politikk.» (Dette gjelder at programmet går ut på en storindustriell ekspansjon «som etter vår meining kan vera mykje fårleg».) «Under slike tilhøve vert det heller ikkje livsvilkår for eit demokratisk samfunn med den fridom i tale og skrift og den retten til dryfting og kritikk som er ein naudsynleg fyresetnad for eit sant folkestyre. I det heile kan ein slå fast at samfunns-

dirigering av det slaget som er tenkt nytta til gjennomføring av planane i nasjonalbudsjettet, er i strid med det fridomsideal som er vårt, og at det knapt kan gjennomførast innenfor råma av den noverande riksskipnaden vår.»

Det var sannelig dystre spådommer om vårt lands framtid og frihet, og det var en nesten utrolig mangel på forståelse av hva planlegging betyr i et moderne samfunn. Men det er gått nesten 20 år, og de borgerlige partier har for lengst måttet akseptere både nasjonalbudsjetter og langtidsprogrammet. («Draumkvedet» som det først hånlig ble kalt.) Deres egen regjering har i 1966 lagt fram for Stortinget både et nasjonalbudsjett og et langtidsprogram.

Så langt er alt godt og vel. Men det er nok fremdeles stor forskjell på Arbeiderpartiets og de borgerlige partiers syn på hvordan et samfunn skal styres, sa statsminister Einar Gerhardsen i et foredrag i Oslo arbeiderparti 29. april 1962:

Det norske Arbeiderparti vil, som det står i «Grunnsyn og retningslinjer» at Norge skal bygges som et sosialistisk samfunn. Trinn for trinn ønsker vi å bygge det nye samfunnet. Hele samfunnsutviklingen skal styres etter en samlet plan. Vi vil påvirke utviklingen for å oppnå at Norge stadig og i alle henseender blir et bedre samfunn. Oppgaven har mange sider, men den økonomiske politikk har en særlig stor betydning.

Under sterk motstand fra de borgerlige partier har Arbeiderpartiet innført en økonomisk planlegging i Norge. Gjennom ganske lang tid har vi nå hatt nasjonalbudsjetter for hvert år og langtidsprogrammer for hver stortingsperiode, og disse budsjetter og programmer har vært viktige ledd i arbeidet for å sikre økonomisk og sosial framgang. Vi har etter hvert bygd ut områdeplanleggingen og fått kartlagt de økonomiske muligheter over hele landet. Områdeplankontorene i fylkene har mer og mer også tatt opp praktiske oppgaver, og det nye Distriktenes Utbyggingsfond kan under sitt viktige arbeid dra nytte av de resultater som områdeplanleggingen har gitt.

De borgerlige partiet har i stigende utstrekning godtatt planøkonomiens idé. Godvillig har de neppe gjort det, og fortsatt vil de nok gjøre motstand. Særlig vil de vel stritte imot hver gang det blir spørsmål om å skaffe de demokratiske organer en sterkere innflytelse over den økonomiske utvikling, og dette problemet trenger seg på i dag, fordi vi bør se det som en aktuell oppgave å styrke planøkonomien i vesentlig grad.

Det stilles stadig større krav til samfunnet når det gjelder skoler og undervisning, forskning og kulturliv, sosiale oppgaver, samferdsel og utbygging av et allsidig næringsliv i distriktene. Skal vi makte å løse de mange oppgavene i et rimelig tempo, må vi sørge for en kraftig produksjonsøkning og

utnytte våre ressurser og muligheter mest mulig fornuftig og fordelaktig. Vi må også forberede oss på å møte de omstillingsproblemer som vi under alle omstendigheter må regne med — enten vi kommer med i Fellesmarkedet eller ikke.

Behovet for planøkonomi er derfor større enn før. På en rekke områder skulle vi gjerne ha en mer langsiktig og konkret planlegging. Vi trenger for eksempel en plan for hvordan en kan løse hovedproblemene i jordbruket. Det bør være en langsiktig plan. Vi har bruk for en fiskeriplan av liknende art. Det norske samfunnet er i ferd med å få bosettingsproblemer som er alvorlige nok i dag, men som er små sammenliknet med de bosettingsproblemer vi kan få innen århundret tar slutt. Vi trenger en langsiktig bosettingsplan, som bør være forbundet med andre langsiktige programmer, blant annet en transport- og trafikkplan. Vi må også få et program for å bevare naturen, for hvordan vi skal bruke den og for å sikre det norske folks rettigheter.

Det er mange flere områder hvor vår planlegging bør bygges ut. Men de eksempler som er nevnt, rekker til å illustrere behovet. Vi må sette inn atskillig mer kvalifisert arbeidskraft i planleggingen. Regjeringen tar sikte på å bygge ut et planleggingsorgan som må ha en sentral og sterk stilling i administrasjonen. Dette organet skal ha arbeidet med nasjonalbudsjetter, langtidsprogrammer og andre sentrale planleggingsoppgaver. Regjeringen overveier videre å opprette et planleggingsråd med en allsidig sammensetning. Dette rådet må ikke forveksles med et økonomisk samordningsråd, som i tilfelle skal behandle spørsmål i sammenheng med pris- og inntektsutviklingen.

Det er imidlertid ikke nok å styrke den sentrale planlegging. Vi trenger en mest mulig effektiv planlegging for alle områder av det økonomiske, sosiale og kulturelle liv, og denne mer detaljerte planlegging er fordelt mellom de forskjellige departementer, direktorater osv. Industridepartementet og samferdselsdepartementet har fått sine utredningsavdelinger. Fiskeridepartementet vil nå få en egen planleggingsavdeling. Vi må også effektivisere planleggingsarbeidet i distriktene.

Regjeringen vil etter hvert legge fram forslag om den nødvendige utbygging og planlegging.